

SIMONO DAUKANTO PĖDSAKAS ŠATRIJOS RAGANOS KŪRYBOJE

ROMA BONČKUTĖ

Įvadas. Simono Daukanto istoriografinių tekstų sinkretizmas lėmė jų pažintinę ir estetinę vertę. Daukantas yra ne tik pirmasis lietuviškai parašęs Lietuvos istoriją, pripažintas lietuvių bendrinės kalbos ir rašybos modernizatorius¹, bet ir pirmasis iš amžininkų sukūręs savitą stilių² bei įsimenamų ritminės prozos pavyzdžių. Jis, po Kristijono Donelaičio, – antras svarbiausias lietuvių nacionalinės tradicijos – tautinio charakterio, būdo, doros, dvasinio-kūrybinio gyvenimo – paradigmos kūrėjas. XIX ir XX a. sandūroje jo darbai buvo svarbus tautiškumo dvasios ugdymo ir istoriografinių koncepcijų, analogijų šaltinis, iš jų imta pavyzdžių lietuvių ir lenkų santykių vertinimui ir kt. Jau pirmieji Daukanto tyrėjai akcentavo jo įtaką lietuvių literatūrai³. Jeigu sudėtume visų lietuvių autorių, patyrusių Daukanto veikalų poveikį, tekstus į visetą, jie apimtimi lenktų pirmtaką. Istoriko įtakos randame lietuvių klasikų – nuo Motiejus Valančiaus, Antano Baranausko, Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos iki Romualdo Granausko – kūryboje. Tačiau iki šiol vis dar galima pasigesti išsamesnių Daukanto poveikio tyrimų⁴.

Šatrijos Raganos (Marija Pečkauskaitė, 1877–1930) kūryboje gana ryškus Daukanto pėdsakas ne tik istorijos pasakojimuose (*Lietuvos senovės septyni*

¹ Žr. Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2018.

² Žr. Antanas Vengris, „Kalbos ypatybės S. Daukanto „Būde““, in: *Židinys*, Kaunas, 1939, Nr. 11, p. 446–458.

³ Rutenbergas rašo: „Daukanto įtekmė į tolimesnį lietuvių literatūros vystymąsi apsisireiškė didžiausia“ (Giršas Rutenbergas, *Simonas Daukantas – lietuvių atgimimo pranašas*, su prof. Mykolo Biržiškos prakalba, iš vokiečių kalbos vertė Justas Baltrušaitis, Kaunas: s.n., 1922, p. 63).

⁴ Pvz., Žukas pastebi, kad Daukanto veikalams, kaip ir Valančiaus *Žemaičių vyskupystėje*, būdingas veiksmažodžių raiškumas, bet nepastebi, kad pastarasis buvo paveiktas Daukanto idėjų ir *Būdo* teksto pavyzdžių; žr. Saulius Žukas, *Simonas Daukantas: Gyvenimas ir kūryba*, Kaunas: Šviesa, 1988, p. 134.

paveikslai (1905), *Istorijos pasakos* (1907), ir abi kartu atskira knyga – *Lietuvos senovės istorijos pasakos* (1920)⁵), bet ir apsakymuose, apysakose, publicistikoje. Šatrijos Ragana domėjosi istorija, skaitė Daukantą ir iš jo mokėsi lietuvių kalbos bei teksto raiškos. Jau nuo Antikos laikų istoriografija literatūrai, retorikai teikia temų ir herojiško gyvenimo pavyzdžių. Šatrijos Raganos kūrybos tyrėjai, aptardami rašytojos kalbos, stiliaus raidą, nėra atkreipę dėmesio į daukantizmus.

Tiriant lietuvių literatūros kanono raidą, svarbu nustatyti tradicijos poveikio šaltinius ir laipsnį. Regina Žėkaitė aptarė Daukanto veikalų turinio elementus rašytojos istorinių pasakojimų knygelėse⁶, bet netyrė raiškos įtakos. Tyrėja pastebėjo, kad rašytojai iš pradžių „nelabai sekėsi tapyti gamtą; daug lyg ir tiksliai suminėtu detalių, bet nėra specifinio pavasario pojūčio, kuris atskleistų reiškinį nepakeičiamais žodžiais. Tapydama peizažą, Šatrijos Ragana vadovavosi daugiau jo romansiniu suvokimu ir literatūrinėmis klišėmis“⁷. Violeta Kelertienė atkreipė dėmesį į Daukanto įtaką gamtos poilo vyravimui lietuvių literatūroje⁸. Brigita Speičytė, aptardama rašytojos kūrybos ir asmeninės laikysenos ryšius su XIX a. Lietuvoje kurta realizmo literatūra ir bajoriškąja pozityvizmo ideologija, išryškino moteriškajam Lietuvos pozityvizmui bendrą „girių civilizacijos“ sampratą⁹, kuri, kaip pastebėjo Ramunė Bleizgienė, savo ištakas ėmė iš Daukanto veikalų¹⁰. Džiuljeta Maskuliūnienė nagrinėjo Šatrijos Raganos istorinius pasakojimus, akcentavo tekstų vaizdingą kalbą¹¹, bet netyrė jos šaltinių. Atsižvelgiant į Šatrijos Raganos kūrybos tyrimų rezultatus, išsikeliamas šio straipsnio tikslas – iš-

⁵ Šatrijos Ragana, *Lietuvos senovės septyni paveikslai*, Spauzdinta pas Otto v. Mauderodę, Tilžėje, 1905, 39 p.; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa *LSSP*; Šatrijos Ragana, *Istorijos pasakos*, Seinai: Laukaičio ir Bvės spaustuvėje, 1907, 54 p.; Šatrijos Ragana, *Lietuvos senovės istorijos pasakos*, Vilnius: M. Šlapelienės knygyno leidinys, 1920, 91 p.

⁶ Regina Žėkaitė, *Šatrijos Ragana*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 122–124.

⁷ *Ibid.*, p. 56.

⁸ Violeta Kelertienė, „Gamta ir kultūra lietuvių sąmonėje: Kelių prozos tekstų analizė“, in: Violeta Kelertienė, *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 108.

⁹ Brigita Speičytė, „Girių civilizacija“: Moteriškasis Šatrijos Raganos ir Elizos Ožėškos pozityvizmas“, in: *Trečiasis Šatrijos Raganos laikas*: Straipsnių rinkinys, sudarė Brigita Speičytė, Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Šatrijos Raganos bendrija, 2008, p. 53–92.

¹⁰ Ramunė Bleizgienė, *Privati tyla, vieši balsai: Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 236.

¹¹ Džiuljeta Maskuliūnienė, „Istorinės ir kultūros asmenybės negrožinėje lietuvių prozoje vaikams“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2009, t. 8, p. 87.

tirti Daukanto stiliaus įtaką Šatrijos Raganos kūrybai. Tekstų¹² analizei patsitelkta lyginamoji analizė, prozos ritmo tyrimai¹³.

Daukanto ritmo stilizacija. Pirmieji daukantizmai Šatrijos Raganos tekstuose pasirodo 1897 m. parašytuose kūrinuose¹⁴. Rašytoja jaunystėje mažai kalbėjusi žemaitiškai, apie 1895 m. paėmusi į rankas Daukanto tekstus¹⁵, juos skaitė, kaip galima spėti iš autobiografiškumo turinčių kūrinių, padedant kun. Kazimierui Bukontui¹⁶. Yra žinoma, kad klierikai Daukanto veikalus skaitė mokydamiesi lietuvių kalbos, nes norėjo, kad per pamokslus ar bendraudami su parapijiečiais galėtų kuo aiškiau išdėstyti tikėjimo tiesas¹⁷. Be to, veikiami romantizmo bangos, jie „bajorų romantikų pasakas

¹² Tyrimo šaltiniai iš: Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. I–III, parengė Gediminas Mikėlaitis, Vilnius: Margi raštai, 2006–2008; toliau cituojant tekste vartojamos santrumpos ŠRR I, ŠRR II, ŠRR III.

¹³ Plg. Asta Kazlauskienė, *Pirminio lietuvių kalbos ritmo dėsningumai*, Vytauto Didžiojo universitetas, 2015, in: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:8285639/datas-treams/MAIN/content>; Галина Гумовская, „Нейтрализация энтропии эстетической информации художественного текста за счет функционального сбоя ритма“, in: *Известия Южного федерального университета. Филологические науки*, 2018, Nr. 1, p. 191–200, in: <http://philol-journal.sfedu.ru/index.php/sfuphilol/article/view/1128/1111>; Julia Moritz, *Die musikalische Dimension der Sprachkunst Hermann Hesse, neu gelesen*, Dissertation zur Erlangung des Grades der Doktorin der Philosophie beim Fachbereich Sprach-, Literatur- und Medienwissenschaft der Universität Hamburg, 2006, in: <http://ediss.sub.uni-hamburg.de/volltexte/2006/2765/pdf/Dissertation.pdf>; Rudolf Fietz, *Medienphilosophie: Musik, Sprache und Schrift bei Friedrich Nietzsche*, Würzburg: Königshausen und Neumann, 1992, in: https://books.google.de/books?id=Tx_daxiWAAcC&printsec=copyright&hl=d#v=onepage&q&f=false; Hartmut Grimm, „Musik als Weg nach innen: Philosophische Aspekte frühromantischer Musikanschauung“, in: *Musik und Gesellschaft*, Ost-Berlin, 1984, t. 34; Михаил Гиршман, *Ритм художественной прозы*, Москва: Советский писатель, 1982; Hans Hollander, *Die Musik in der Kulturgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Köln: Volk, 1967.

¹⁴ Žr. Roma Bončkutė, „Istorinių Šatrijos Raganos pasakojimų *Lietuvos senovės septyni paveikslai* daukantiškieji šaltiniai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2019, t. 47, [spausdinama].

¹⁵ Šatrijos Ragana, *Laiškai*, parengė Janina Žėkaitė, Vilnius: Vaga, 1986, p. 17, 21, 32; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa L.

¹⁶ Plg. apysakoje *Viktutė* paliesta Daukanto tema: „Atsimenu, vieną sykį, vasarą, nuėjome į bažnyčią, ir jis vietoj maldaknygės per mišias skaitė Daukanto „Istoriją““ (ŠRR I, p. 69); „Elementorių, laikraščių, šiaip knygelių, Daukanto „Istoriją“ – kaip iš gauso rago išpylė“ (ŠRR I, p. 98).

¹⁷ Ieva Šenavičienė, „Konfesinis Antano Baranausko lietuviškosios kūrybos ištakų aspektas“, in: *Archivum Lithuanicum*, Wiesbaden, 2004, t. 6, p. 169.

ėmė versti tikrenybe“¹⁸. Jonas Mačiulis-Maironis, mokydamasis seminarijoje, perskaitė ten buvusius Daukanto veikalus, iš *BUDA Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Zámajtių*¹⁹ mokėsi minties raiškos, plėtė žodyną. Naudodamasis *Būdu* ir *Pasakojimas apie Wejkačius Letuwių tautos senowie*²⁰ rankraščiu, parašė istoriją *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*²¹, kurią skaitė Šatrijos Ragana, ir ne vieną daukantizmą perėmė „iš antrų rankų“.

Bukontas 1889–1894 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, kur buvo Daukanto *Būdas* ir *Pasakojimo* autografas (pirmoji dalis) bei jo nuorašas (abi dalys). Tikėtina, kad Bukontas dar seminarijoje susipažino su istoriko darbais. Jis bičiuliavosi su Juozu Tumu-Vaižgantu, mokydamasis seminarijoje su juo gyveno, buvo veikiamas jo idėjų. Daukantas buvo *litvoomanų* programinis autorius, ir Vaižgantas ragino jį skaityti²². Kaip ir Povilas Višinskis, Bukontas Šatrijos Raganai aiškino judėjimo už lietuvių svarbą ir supažindino su Vaižgantu²³, kai jis nuo 1901 m. liepos iki 1902 m. gegužės kunigavo Micaičiuose, o rašytoja mokytojavo Mūruose (iki 1901 m. rudens), abu – netoli Kuršėnų.

XIX a. paskutiniame dešimtmetyje išleisti Daukanto veikalai²⁴ padarė

¹⁸ [Juozas Tumas], *Doc. p. e. J. Tumo Lietuvių Literatūros Paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė: J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkus, J. Miliauskis*, Kaunas: „Vaišos“ b-vės leidinys, 1924, p. 6.

¹⁹ [Simonas Daukantas], *BUDA Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Zámajtių išraszė [...] Jokyb's Łaukys*, Petropilie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845, 252 p., in: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003125794/S.Daukantas_Buda_Senowes_Letuwiu_Kalnienu_ir_Zamajtiu.pdf?exId=316918&seqNr=1.

²⁰ [Simonas Daukantas], *Pasakojimas apie Wejkačius Letuwių tautos senowie*, kuri trumpai apraszia Jonas Ejnoras, [Varniai, apie 1850–1854], I dalis, 362 p., in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 1, b. F171; toliau vartojamas sutrumpinimas *Pasakojimas*.

²¹ [Jonas Mačiulis-Maironis], *Apsakymai apie Lietuvos praeiga*, paraszė Stansylosvas Zantrykas 1886, Tilžė: Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderode, 1891, 186 p., in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000122207>; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa A.

²² Vaižgantas 1898 m. rašė: „Kiekvienam geram lietuviui privalu turėti Daukanto ir Volončausko raštus, nes, apart istoriškų ir kitokių žinių, da grynos lietuviškos kalbos išmoks“, in: Nijolė Lietuvninkaitė, *Skaitantis Vaižgantas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 19.

²³ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 70.

²⁴ [Simonas Daukantas], *Budas. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių. Paraszė Simanas Daukantas Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistras*, Antras Spaudimas, Kasztais „Susivienijimo Lietuvių Katal. Amerikoje“, Plymouth, Pa., Spaustuvėje Jūzo Paukszcizio 1892; toliau vartojamas sutrumpinimas *Būdas*, o cituojant tekste santrumpa B; [Simonas Daukantas], *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*, Bitėnai, 1893, 96 p., in:

juos prieinamus platesniam skaitytojui ratui ir, kaip rodo Šatrijos Raganos autobiografiniai tekstai, greičiausiai Bukontas buvo pirmasis istoriko tekstų mediumas. Daukanto tekstų skaitymas balsu²⁵ galėjo stipriai ją paveikti. *Būdo* periodų bangavimas, gyva kalba, jos skambumas – ryškiausi Daukanto stiliaus elementai, geriausiai atsispindintys sakinio ritmikoje²⁶, muzikaliai rašytojai²⁷ buvo lengvai užčiuopiami. Šatrijos Raganos tobula girdimoji atmintis pirmiausia užfiksavo teksto ritmą, kurį bandė išgauti jau ankstyvuosiuose kūrinuose.

Kurdamas istoriografinį tekstą Daukantas vengė Apšvietos historiografijos abstraktumo ir joje vartotų terminų. Pirmiausia, jis kaip potencialų lietuvių kalbos išteklių atmetė kalbos gyvumo kriterijaus neatitinkančius religinės raštijos tekstus. Daukantas stengėsi atsisakyti svetimybų (jomis nelaikydamas latvizmą), net istoriografinės terminijos, ir pajuto lietuviškų žodžių stygių²⁸. Turtindamas savo žodyną pasitelkė tautosakos, šnekašios kalbos, Prūsų Lietuvos raštiją, plėtė žodžių reikšmes. Romantizmo

<https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003119590>; [Simonas Daukantas], *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*. Lietuvos istorijos tęsinys iki Liublino unijos, laisvai atpasakotas J. Bielinio, paraszyti per Simoną Daukantą, filozophijos magistrą, 1850 metuose, 1899, p. 97–240, in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003119595>; [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija*. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. Parašyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, Kninga 1, Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszcio, Plimuth. Pa., 1893, 483 p., in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000015469>; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa *LI I*. [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija*. Nū seniausių gadynių iki Gediminui D. L. K. Parašyta 1850 m. Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, Kninga 1, Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszcio, Plimuth. Pa., 1897, 531 p., in: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000015473>; toliau cituojant tekste vartojama santrumpa *LI II*.

²⁵ Apsakyme „Dėl ko tavęs čia nėra?": „Gera, oi gera buvo su tavim skaityti, kaip gera viskas su tavim, kaip geras tu pats, kiekviena mintis kiekvienas tavo žodis!.. Ir dabar turiu rankose knygą“ (ŠRR II, p. 25).

²⁶ Antanas Vengris, *op. cit.*

²⁷ Apysakoje *Viktutė* aprašyta, kaip tarnaitėms dainuojant Viktutė, lietuviškai mažai suprasdama, mėgina užsirašyti tekstus: „Kaip aš užrašinėju, Dievas žino! Negalima aiškiai suprasti galinių garsų...“ (ŠRR I, p. 31).

²⁸ Plg.: „[...] kiti žyniai, arba kunigai, vadinos vaideliotai, kurie pasakojo svietui jo veikalus, arba istoriją, savo tautos praėjusių amžių [...]“ (Simonas Daukantas, „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“, in: Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, 17), Vilnius: Vaga, 1976, p. 34).

idėjų veikiamas, Daukantas daug dėmesio skyrė garsui, lemiančiam kalbos melodingumą. „Kadangi muzika romantikams atrodė ideali meno kalba“²⁹, jie kūrė ne tik melodingesnę poeziją, bet ir prozą. Kita vertus, kai kalba sunkiai adekvačiai perkeliama į raštą³⁰, autorius kūrinio meninės visumos gali pasiekti pasitelkdamas ritmą kaip visumą konstruojančią formą. Muzikos ir literatūros sąsajos tyrėjai pastebi, kad mintis pirmiausia užgimsta kaip tam tikra energija³¹, intonacija, muzikinė forma, kuriai pasikui randama kalbinė išraiška³². Daukantas, stokodamas lietuvių kalbos raiškos pavyzdžių ir rašymo įgūdžių, siekdamas perteikti savąją istorinio lauko viziją ir formos vaizdinį³³ rišliu kalbos modeliu, patyrė įtampą, kurią bandė sumažinti teksto ritmu, istoriografijos tekste laikytinu mito ir epo rudimentais.

Daukanto kultivuotas žodžių reikšmės keitimas, naujadarų kūrimas, rašybos eksperimentai, ilgi periodai skaitytojui sukelia chaotiško, perkrauto, sunkiai suprantamo teksto įspūdį. Istoriko turinio perteikimas sudėtinga kalbine raiška apsunkina visų teksto lygmenų iškodavimą, tačiau ritmas padeda tekstą organizuoti, apjungia jį į prasminę visumą. Daukanto išgautas ritmas tekstui suteikia gyvybės, jį struktūriškai valdo ir formuoja. Giedrius Subačius knygoje *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)* parodė, kokį didelį dėmesį istorikas skyrė raidei, kiek daug įsivedė diakritinių

²⁹ Gabriel Josipovici, *Pasaulis ir knyga: Moderniosios literatūros studija*, iš anglų kalbos vertė Regina Rudaitytė, (ser. *Atviros Lietuvos knyga*), Vilnius: Mintis, 2003, p. 233.

³⁰ Rašytoja viename iš savo paskutinių apsakymų „Mėlynoji mergelė“ fiksuoja jausmų ir minties raiškos problemą: „Žodžiai nepajėgia išreikšti to, ką juodu jaučia. Kiekviena pasakyta mintis atrodytų melas. Tad sėdi tylūs, išžiūrėję, įsiklausę. Jis jaučia, kad nukrito nuo jūdvių lyg apvalkalas visi gyvenimo reikalai, visi žemės ryšiai, ir juodu tėra vien ta mėlynė ir ta melodija [...]“ (ŠRR II, p. 485).

³¹ Ir vėl norisi pasitelkti citatą iš *Viktutės*. Apysakos veikėja, nors dar mažai mokėdama lietuviškai, aprašo dainos poveikį: „Labai mėgstu dainuoti, ypač lietuviškai, ima mane tada entuziazmas“ (ŠRR I, p. 56).

³² Pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje kūrėsi eksperimentinė estetika ir ritmas buvo tiriamas kaip psichofiziologinis ir estetinis reiškinys; žr. Gustav Theodor Fechner, *Vorschule der Aesthetik*, Erster Theil, Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel, 1876, in: <https://archive.org/details/vorschulederaes01fechgoog/page/n13>; Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz, *Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik*, Braunschweig: Friedrich Vieweg & Sohn, 1863, in: http://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/library/data/lit3483/index_html?pn=7&ws=1.5.

³³ Hayden White'o terminai; žr. Hayden White, *Metaistorija: Istorinė vaizduotė XIX a. Europoje*, iš anglų kalbos vertė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 16.

ženklų, kaip ilgai ieškojo geriausio rašybos varianto, ir pabrėžė, kad „[d]idžiama Daukanto Rygos laikotarpio diakritinių raidžių tiksliau žymėjo norimą šnektos garsą nei kitokio pobūdžio variantai“³⁴.

Daukanto tekstų ritmika kyla ne tik dėl dėsningos fonetikos garsų sekos, bet ir dėl kitų kalbos lygmenų bei turinio struktūrų pasikartojimų, tik jam būdingų, užburiančių, turinčių maginės galios. Šatrijos Raganos muzikinė klausia pagavo Daukanto periodų, sakinių, frazių moduliacijas, kurios kėlė jausmus ir savo išskirtine ritmika – vaizdinius. Rašytoja, tik pradėjusi mokytis lietuvių kalbos, daug ko istoriko tekste nesuprato, bet ritmas kompensavo dėl verbalinės ir turinio raiškos atsiradusius reikšmės įtrūkius, kūrė emocinio lygmens reikšmes. Prozos ritmo tyrėjai sako, kad visa informacija yra perduodama ritmiškai organizuoto pranešimo forma, kuri, nors verbaliniu būdu neišreikšta, kuria papildomą reikšmę³⁵. Šatrijos Ragana Daukanto tekstuose pirmiausia atpažino ir generavo ne kalbos lygmenyje užkoduotas reikšmes, o teksto ritminėje struktūroje glūdėjusią estetinę informaciją³⁶. Estetinė informacija, sukianti recipiento jausmus, perduodama ne kalbos ženklų sistema. Ji yra subjektyviai suvokiama, atsižvelgiant į siuntėjo ir priėmėjo individualios psichologijos ir kognityvinės sistemos tapatumą. Subjektyvi ritminėje teksto struktūroje glūdinanti informacija perteikia skaitytojui autoriaus asmeninį santykį su vaizduojamais dalykais³⁷, atskleidžia originalų turinio lygmens informacijos interpretavimą ir kompensuoja objektyvios informacijos praradimus, jei recipientas neiškoduoja kitų teksto lygmenų³⁸.

Daukanto jausminis santykis su senovės lietuvių praeitimi turėjo įtakos teksto ritmui³⁹, kuris visada yra nulemtas konkrečios kalbos struktūros ir

³⁴ Giedrius Subačius, *op. cit.*, p. 429.

³⁵ Plg. Галина Гумовская, *op. cit.*, p. 196.

³⁶ Norisi pacituoti *Viktutės* žodžius: „Poemos turinys man atrodo menkas: asmens neaiškiai nupiešti, bet forma, kalba – negaliu apsaityti, kaip patiko. Man rodos, kad tai yra pirmas tikras Lietuvos poetas, tas Garnys“ (*ŠRR I*, p. 84).

³⁷ Plg.: „[...] tokio būdingo istorikui pasakojimo, svyravimo tarp „aukšto“ ir „žemo“ stiliaus, akivaizdūs ir tematiniai kontrastai [...]. Tokie sugretinimai ypač svarbūs kuriant pasakojimo patosą. Jie rodo autoriaus idėjines nuostatas, prieštarauja neutraliam faktų dėstymui, kadangi taip pateikiamos ne vien istorinės žinios, bet kartu išreiškiama ir pateikėjo nuostaba, pasididžiavimas tokiais, šiandien kartais net neįtikėtinais, dalykais“ (Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 136).

³⁸ Галина Гумовская, *op. cit.*, p. 195.

³⁹ „Proceso diskretumas, jo nutrukstamumas ir atsinaujinimas, tam tikrų reiškinių pasikartojimas vadintinas ritmu“ (Asta Kazlauskienė, *op. cit.*, p. 8).

žmogaus fiziologijos⁴⁰. Šatrijos Raganos patriotinis nusiteikimas veikti Lietuvos ir jos žmonių labai bei jos muzikinė klausa sudarė rezonansinę aplinką Daukanto tekstų stiliaus recepcijai. Žėkaitė pastebėjo: „kai kūrinio idėja ir fabula atliepia jos subjektyviai nuotakai, sakiniai banguoja impulsyviai, lengvai bei muzikaliam, kai kūrinio sumanymas nesutampa su jos dvasine nuostata ir emocinių nusiteikimų gama, atsiranda išprotavimų, reiškiama nesklandžiu, dirbtiniu, visai nederančiu grožinei prozai stiliumi“⁴¹. Rašytojos kūrinuose pirmieji daukantizmai pasirodo stiliaus lygmenyje. Neturėdama pakankamai raiškos priemonių objektyviam pasakojimui struktūruoti, rašytoja jį pakeičia lyriniu kalbėjimu. Pasak Žėkaitės, „objektyvuotas lyrizmas tęsiasi iki „Sename dvare“. Tai itin rezultatyvus rašytojos stilius“⁴². Manytina, kad stiliaus, t. y. ritmo, ji mokėsi iš Daukanto tekstų. Būdama muzikali Šatrijos Ragana perprato Daukanto ritmo kilmę ir jau pirmuosiuose kūrinuose veikėjų individualumą, teksto meninę visumą perteikė ne tik žodžiais, kurių jai dar labai trūko, bet ritmu. Žėkaitė pastebėjo apsakymo „Dėl ko čia tavęs nėra?“ (1897) vidinį pulsavimą, atsiremiantį į klausimo „Dėl ko, dėl ko tavęs čia nėra?“ kartojimą, kuris yra „apsakymo šerdis, teikianti neįmantriam, besisukančiam apie vieną ir tą patį žodžių junginį siužetui muzikalumo“⁴³. Galima pastebėti, kad teksto muzikalumas gali atsirasti ir iš literatūrinio rezonanso: jausmingai parašyto teksto skaitymas taip pat žadina jausmus ir suaktyvina kūrybingumą. Rašytoja, turėdama mažą žodžių atsargą, mėgino kurti kaip Daukantas. Ji istoriko tekstus klausydama/skaitydama užfiksavo, kad žodžių, jų formų, turinio pakartojimai sukuria ritmą, kuris perteikia norimą estetinę informaciją ir kūrinio nuotaiką. Pasak Žėkaitės, „[i]lgėsio leitmotyvas pasikartojantis po kiekvieno išbaigto vaizdo, kaip savotiška išvada ir emocinis akcentas, sulydo atskirus epizodus, kurių nesieja vientisa fabula“⁴⁴. Štai pavyzdys iš minėto apsakymo „Dėl ko čia tavęs nėra?“⁴⁵:

Atmeni, // kaip dažnai darbelis mano **krisdavo** iš rankų, // ir aš, // akis čia į tave, čia į knygą **įsmeigusi**, // **klausiaus** ir **klausiaus**?!. /// **Atmeni**, // kaip **apsodin-**

⁴⁰ *Ibid.*, p. 87.

⁴¹ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 80.

⁴² *Ibid.*, p. 77.

⁴³ *Ibid.*, p. 56.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 59.

⁴⁵ Čia ir toliau cituojant Šatrijos Raganos ir Daukanto tekstų pavyzdžius du pasvirieji brūkšniai žymi frazę, trys – pauzę tarp sakinių.

dami gražesnėse ir įdomesnėse vietose, // **gėrėjomės** kartu, // **skaitėm** dar syki ir dar syki... // kaip dažnai **pertraukdavai** skaitymą, // kad **pasakytum** savo nuomonę, // savo mintis apie **perskaitytą**, // kad **išspręstum** iškeltą klausimą? (ŠRR II, p. 25)

Citatos ritmas perteikia įsimylėjusios, besiuilginčios veikėjos mąstymą ir kalbėjimą. Trumpos frazės⁴⁶ sakinių pradžioje atkuria situaciją: veikėja galvoja, ji turi prisiminti, todėl tekste atsiranda pauzės. Ritmą kuria frazėse pavartotos įvairios, vis pasikartojančios, skirtingai reiškiamo tarinio formos. Veiksnių ir tarinių raiška, jo vieta sakinyje taip pat kuria ritmą. Netiksliai pasidarytas pusdalyvis „apsodindami“ vietoje „atsisėsdami“ liudija menkas rašytojos lietuvių kalbos žinias, bet gali reikšti ir ritmo fonetikos lygmenyje siekimą. Turinio ir kalbinės raiškos požiūriu pacituotame fragmente nėra nieko neįprasto, bet intonacija turi tikrumo, ir skaitytojas pajunta, kad rašytoja turi talentą. Pasak Žėkaitės:

apsakymas, vaizduojąs pavasarį, parašytas rugpjūčio mėnesį. Tačiau arba autorė turėjo puikią atmintį ir atgaivino patirtį labai tiksliai, arba užmaskuodavo parašymo laiką kokia nors visumai ne itin reikšminga detale (aptariamame apsakyme pavasario vaizdu). Šiaip ar taip ankstyvuosiuose Šatrijos Raganos apsakymuose veiksmo ir parašymo laikas sutampa. Tai didele dalimi ir lemia aptariamų kūrinių gyvastingumą. Atrodo, kad jie tebevirpa pasakotojos, įsitempusios nuo jausmų pertekliaus, nuoširdžiu atsiskleidimu⁴⁷.

Kad apsakymo parašymą galėjo inspiruoti Daukanto tekstas, rodytų kai kurie intertekstai. Iš jo paimtas kapų motyvas Lietuvos gamtovaizdžio fone. Štai Šatrijos Ragana, kaip ir kiti, iš istoriko tekstų išmoko žodį „giria“ → „girelė“, „girelė“ (ŠRR II, p. 22, 23). Iš Daukanto tekstų paimti ar jais sekant pasidaryti nauji žodžiai, jų junginiai, pavyzdžiui: „kerų“ (ŠRR II, p. 22, 23) ← „liūšas lab ir po **kerę** begyvena“ (B, p. 31), „stuobri“ (ŠRR II, p. 23) ← „stūbryje“, „stūbrio“ (B, p. 89), „iš visų **spėkų stengiuos** gyventi“ (ŠRR II, p. 23) ← „greitumu ir **speka**“ (B, p. 52), „priesz vargus ir nelajmes **stengti**“ (B, p. 28); „**rūpestis** apie kitus, tai **šelpimas varguos**“ (ŠRR II, p. 23) ← „**rupestingą** žmogų“ (B, p. 28), „**rupesningus** gūdžioti, nemokanczius pamokįti, **nuvargusius szelpti**, boczių proboczių veikalus minėti“, „ukės reikalais **rupintiesi** turėjo“ (B, p. 103); „artimiesiems“ (ŠRR II, p. 23) ← „artimūsius“ (B, p. 42); „nuliūdusią **palinksmintumei**, verkiančią prajuokintumei,

⁴⁶ Plg. Valerija Ramonaitė, „Pirminis Juozo Baltušio „Parduotų vasarų“ ritmas“, in: *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, Šiauliai, 2006, t. 1, p. 307–333.

⁴⁷ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 56–57.

nusilpusią pastiprintumei“ (ŠRR II, p. 24) ← „tie paukszcziai reiszkia žmogui malonę notyje ir **palinksmina jį pasilpusį**“ (B, p. 92); „su manim **verkei**, juokavai kartu“ (ŠRR II, p. 24) ← „vis **verkė**, jau gailėdama savo jaunų dienų“ (B, p. 44), „jis kitą drąsinęs ir **jūkęsis**“ (B, p. 96); „**paguoda** varguose“ (ŠRR II, p. 25) ← „reiszkė jam jo **pagūdą** ar koronę“ (B, p. 99) ir pan. Šiame apsakyme perimtas daukantiškas vaizdinys – tarp aukštų medžių auga mažesni, jaunesni medeliai, krūmai: „augančių po liepa kerų“ (vėliau jau išmoks – *krūmas*). Taip rašytoja, sekdamą Daukantu, atkartuoja herderinę organinę kultūros sampratą: nauja gali gimti tik ankstesniųjų patretštoje dirvoje, t. y. norėdamas ką nors vertinga tautai sukurti, turi pažinti protėvių kultūrą, istoriją.

Apsakyme „Kalėdų vakaras“ rašytoja taip pat susitelkia į ritmą:

Onytė išplėšė iš sąsiuvinio kampilę popierio, // paėmė plunksną // ir rašalą // ir, nuėjusi prie lango, // palindo po uždanga, // kad šviesiau būtų, // padėjo savo prietaisus // ir ėmė rašyti, // pusbalsiu ištardama // kiekvieną žodį; // rašė jį skubiai, // kaip galėdama // – dideles, kreivas raides, // nebodama nei ašarų, // byrančių iš akių // it pupos // ant popieriaus, // nei savo basų kojelių, // kurios pradėjo šalti. (ŠRR II, p. 25)

Ir čia sakinys skyla į trumpas ritmines frazes, kurias lengva ne tik parašyti, bet ir paskaityti, suprasti. Čia jų trumpumas adekvatus mažos mergytės gebėjimui galvoti ir veikti. Sakinio frazės susidaro natūraliai, jose aiški mintis, jos neapkrautos tarnybinais žodeliais. Antrosios atkarpos veiksnio ir tarinio tvarkos pakeitimas „rašė ji“ yra sakinio ritmą lemiantis taškas. Sakinio trūkinėjantis ritmas perteikia trapią vaiko būjtį, jo nuotaiką ir jaudulį. Šiame apsakyme randame jau kitų Daukanto vartotų žodžių, kuriuos perėmė ir Maironis: „rūmus“, „paveikslų“ (ŠRR II, p. 29, 34); „pasakojimų“ (ŠRR II, p. 31); „kambarėlių“ (ŠRR II, p. 32); „skubiai“ (ŠRR II, p. 33); „raštelį“ (ŠRR II, p. 33); „dovanomis“ (ŠRR II, p. 33) ir kt. Apsakyme žodžiai kartojami, bet stengiamasi tekstą pajavairinti žodžių daryba, vartojant skirtingą tarinio raišką.

Šatrijos Ragana jau 1897 m. parašytuose kūriniuose pavartojo antrinių predikatyvų⁴⁸ su dalyviu ir pusdalyviu konstrukcijų: pusdalyvis arba da-

⁴⁸ „Sakinuose su antriniais predikatyvais pagrindinę predikaciją išreiškia asmenuojamasis veiksmažodis, o antrinis predikatyvas – tik papildomą, pvz.: „Jis grįžo apdraskytas, užsidarė trobelėj ir žiūrėjo pro langą, kaip vaga po vagos jo žemės virto, glaudėsi prie neužmatomų pono laukų (KT)“. Šiame sakinyje pagrindinę predikaciją reiškia veiksmažodžiu *grįžo*, o antrinis predikatyvas *apdraskytas* suteikia papildomos informacijos apie veiksnio referento būseną šiam grįžtant“ (Veslava Čižik-Prokaševa, „Laisvieji antriniai

lyvis stovi priekyje, o po to eina veiksmožodis. Jų randame apsakymuose „Dėl ko tavęs čia nėra?“, „Kalėdų vakaras“, „Paveikslėlis iš gyvenimo“, pavyzdžiui: „zirzdamos skubinai parlekia“ (ŠRR II, p. 22); „verkdamas paėmė“ (ŠRR II, p. 30); „susidomėjęs atlenkė“ (ŠRR II, p. 35); „kaip galėdamas taisė“ (ŠRR II, p. 37); „verkdama sakė“ (ŠRR II, p. 39), „padėkavojus išėjo“ (ŠRR II, p. 39). Daukantas šias konstrukcijas buvo perėmęs iš Donelaičio⁴⁹. O Donelaitis jas pradėjo vartoti kaip patogų būdą išgauti reikalingą eilutėje skiemenų skaičių ir kirčiuotų skiemenų tvarką (plg. „Jau saulelė vėl **at-kopdama budino** svietą“).

Daukantas sakinio ritmikos mokėsi iš antikinių autorių, Donelaičio *Metų*. Jo periodai ilgi, banguojantys, ritmas veržiasi pirmyn, leisdamas žodžiui suspindėti netikėta raiška, išjudina skaitytojo pajėgumą suprasti nelengvą tekstą. Ilgi sakiniai suskyla į skambias frazes, neretai primenančias donelaitišką hegzametą:

Kas apraszys Kalnėnų ir Žemaiczių senovės girias, // korias anie (jie) atsidanginę į tą krasztą rado, // kurios be jokių tarpkrumių vienu lieknu it jura niuksojo (tunojo); // nesgi szios dienos girių ir pievų vietoje tos girios trakszojo, // o tarp jų jau versmėtos kirbos burgėjo, // jau ežerai tyvuliavo. /// Neįžengiami puszynai, eglynai, beržynai, ažułynai nū amzių amžiais suaugę niuksojo // ir visi vienų viena giria buvo, // upėmis tiktai ir upeliais iszvagota; // nes ir tos paczios upės ir upeliai perkarszusiais medžiais užvirtę, // kuriūs pavasario ir rudens tvanai tevokė (kūpė), // o jei kurių tenai smarkus sriausiai neįstengė pakuszinti, // tie mirkdami vandenyje į plieną pavirto // jau apdumiami (apneszami) smiltimis, // jau nudumiami nū amzių amzių žlukszojo (mirko) it akmenys, // kurių žilą karszatę dar apyniai, alksnių ir karklų szakose vydamiesi (vyniodamiesi) // pavandeniais įsisvarstę, // savo spurganotais vainikais klėstė; // visas krasztas viena giria niuksojo, // į kurios tankmę nevien gyvūlys, bet ir žmogus negalėjo įlysti. (B, p. 10–11)

Czia neviens rasi lepnyš, // skaitydamas apie jų valgi, // szvipiterės, // bet jei primins sav, // jog senoje Lietuvoje Kalnėnai ir Žemaicziai tokiu valgiu misdami // per 500 metų, su kardu guldami ir keldami, // nevien mokėjo ir stengė // nū kruvinų neprietelių savo liūsybę ginti, // bet dar gandinti visą pasaulę savo narysbe ir kantrybe, // tas aiszkiai susigies (susisarmatys), // savę regėdamas sziaūdien isztizūsiu vergu, // noris sukruš siulpancziu ir skaninius laižancziu: // nesgi visados gūdos vyras velyjasi // noris szaknelėmis misti, // jeb tiktai liūsu

predikatyvai“, in: *Lietuvių kalba*, 2010, Nr. 4, p. 1, in: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviau-kalba/article/viewFile/22/97>).

⁴⁹ Plačiau žr. Roma Bončkutė, „Simonas Daukantas – *Metų* skaitytojas“, in: *Kristijono Donelaičio reikšmės*, sudarytojas Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 126–158.

gyventi, // nekaip szeszku buti, // svetimus kiauszius gerti, // visztas esti // ir tamsiame urve smirdėti. (B, p. 34)

Matyti, kad Daukanto frazėje svarbi pradžia ir pabaiga, dažnai keičiama veiksnio ir tarinio tvarka sakinyje. Trumpos frazės pradeda ir užsklendžia ilgokos frazės atkarpą. Periode pasikartojantys būtojo laiko veiksmažodžiai kuria nepertraukiamo laiko vyksmą, o greta pavartoti dalyviai, pusdalyviai, padalyviai su bendratimi sustiprina nuolatinės kaitos įspūdį ir dinamiškumą tampa reikšmės kuriamąja galia. Ritmizuotuose perioduose „žodis nustoja savarankiškos stilistinės prasmės“⁵⁰. Galima prisiminti ir Granausko apysaką „Jaučio aukojimas“, vieną iš pirmųjų rašytojo kūrinijų (1973), parašytą Daukanto stiliaus sugestijoje.

Vėliau (1900–1905) parašytuose Šatrijos Raganos kūrinuose daugėjo daukantizmų, ir ritmui sukurti rašytoja, kaip ir Daukantas, pasitelkdavo panašios darybos žodžių kartojimus. Tiesa, tai galėtų rodyti, kad ji sakinio ritmikos mokėsi ne tik istoriko tekstus skaitydama, bet toks stilius atitinka ir XX a. pradžios prozos stereotipą⁵¹, vaizduojant žmogaus jausmų atsikleidimą per gamtos aprašymą. Štai 1901 m. datuojamo apsakymo „Nusiminimas ir viltis“ pradžia:

Kada vėjas vaitoja // ir daužosi už langų, // blaškydamas paskutinius pageltonavusius lapus, // kada žemė su juodais laukais // ir pilkais medžiais lyg lavonas atrodo, // o dangus, // užklotas storais, pilkais, nepermatomais debesiais, // švinu spaudžia // ir slegia, – // liūdesys apima žmogaus širdį, // o ilgesys ir apatija bangomis plaukia į jį... (ŠRR II, p. 212)

Ilgas sakinys skyla į trumpesnes frazes. Šatrijos Ragana jau išmoko kiekvieną daiktą apibūdinti, o ne tik pavadinti, nors vis dar gali pasiremti menku savo žodynu. Ji raišką praturtina dalyviais, pusdalyviais ar panaudodama būdvardį, palyginimą. Palyginimas „žemė su juodais laukais ir pilkais medžiais lyg lavonas atrodo“ nėra poetiškas, bet suteikia sakiniui ekspresijos. Daukanto veikaluose gausu aukštojo ir žemojo stiliaus samplaikų, kurios žadino vaizduotę, įkvėpdavo autorius kalbinės raiškos ieškojimams. Sakinio tarinybinių, koreliacinių žodžių pakartojimas („kada“, „ir“, „o“) suteikia frazių pradžiai dinamiškumo, o pabaigai priduoda ryškumo. Fonetikos lygmens pasikartojimai kuria rudens dienos niūrumą ir subjekto melancholinę nuotaiką.

⁵⁰ Antanas Vengris, *op. cit.*, p. 458.

⁵¹ Zalatorius, rašydamas apie Vinco Krėvės stilių, pastebi folklorines intonacijas, retesnių liaudiškų (ypač tarmybių) vartojimą, kurie suteikia tekstui papildomos informacijos; žr. Albertas Zalatorius, *XX amžiaus lietuvių novelė*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 258.

Ir dar norisi pacituoti vieną ilgesnį minėto kūrinio sakinį, kurio ritmas paslepia kasdiene kalba norimą perteikti mokyklos egzamino ir žmogaus amžinojo gyvenimo paralelę:

Ir kaip vaikas, // **rengdamos** namie į mokyklą, // **turi** mokytis pagal **nustatytą** programą, // kad per egzaminus **galėtų atsakyti** iš viso to, // ką **turėjo išeiti**, // ir kad **būtų priimtas** į mokyklą, – // taip ir tu // **turi išpildyti** programą, // kurią **paliko Dievas**, // **išpildyti** kuo tikriausiai, // kad kuo geriausiai **išlaikytumei** egzaminus // ir **pasiectum** tą savo tikslą – amžinąjį gyvenimą. (ŠRR II, p. 123)

Atkreipkime dėmesį, kad žodžio „Dievas“ pavartojimas po „paliko“ tampa viso sakinio ritmo atrama. Šiuos žodžius parašius kita seka „Dievas paliko“, pakistų viso sakinio intonacija, atrodytų, kad skaitome mokslinio, publicistinio teksto sakinį.

Bleizgienė pastebėjo, kad 1903 m. išspausdintoje *Viktutėje* buvo kur kas daugiau ilgų sakinių, negu jų liko iš naujo redaguojant⁵² 1928 m. išleistą tekstą. Galima pasitelkti Šatrijos Raganos refleksiją apie stilių, išsakytą 1910 m. straipsnyje „Mintys apie daile“. Čia rašytoja aptaria kūrėjo („artistas“) asmenybės ir kūrinio glaudų ryšį, meno poveikį žmogui, nurodo esant svarbią Lietuvos gamtos ir lietuvių dvasios jungtį. Rašytoja gamtoje išvelgdama ramybę ir saiką, mano, kad „tipiškas lietuvių dvasios išreiškėjas – tai Mickevičius“ (ŠRR II, p. 712), o ne Daukantas (*sic!*). Jis nedarė „nieko efektui, jokios pozos, jokio žodžių užimo; viskas, rodos, išreikšta taip paprastai, taip nedaugeliu žodžių. Ir nežiūrint to, kokia jausmų galybė, kokia neapsakoma išreiškimo pajėga“ (ŠRR II, p. 713). Rašytoja deklaruodama raiškos minimalizmą, saikingumą netiesiogiai pasisako prieš daukantiškąjį perteklinį tekstą. Ir iš tikrųjų ji, kitaip negu Maironis, tiek kūrybinio kelio pradžioje, tiek vėliau iš Daukanto perėmė mažesnę dalį leksikos, labiau tą, kuri buvo XIX a. pabaigoje prigijusi ir kitų tekstuose. Rašytoja per visą savo kūrybos laikotarpį sukuria muzikalios prozos intarpų pavartodama labai minimalias priemones. Pavyzdžiui, poveikio siekiama pasitelkiant ritmą ir apsakymuose „Irkos tragedija“ (1924), „Anuomet“ (1925), „Mėlynoji mergelė“ (1925). Štai „Irkos tragedijos“ pradžia:

Įbėgusi į kalnelį sodno gale // ir **pamačius**, // kad saulė jau tik pusė veido **težiūri** pro savo auksinio rėmo angą, // Irka skubiai **surinko** savo lėles // ir **nuėjo** namo. /// Ii niekados **neužsimiršta** // **teleidžiama būti** sodne // lig saulutei **nusileidus**. /// Kartais dar **būtų** darbo prie namelio // arba taip **būtų** gera // dar valandėlę **palaigyti** su Džimu, // bet ką **padarysi?** /// Mamytė taip **liepia**, //

⁵² Ramunė Bleizgienė, *op. cit.*, p. 234.

o mamytės **klauso** visi mandagūs **vaikai**. /// Antra vertus, **Irkai** malonu **daryti** ką nors drauge su saulute. /// **Saulutė**, **prisizaidusi** // ir **prisijuokusi** visą dieną padangėse, // tuojau **pasislėps** savo namuose, // ir **Irka**, **prisibėgiojusi** ištisą dieną sodne ir kieme, // taip pat **pasislėps** savuosiuose. /// **Ji** sparčiai sparčiai **kilnoja** kojytes, // **nenorėdama pasiduoti** saulei **pralenkiamai**. /// Paskui ją **trypsi** savo baisiai kreivomis ir trumpomis kojomis **Džim**, // jos širdingiausias prietelis ir vienintelis **draugas** – juodas kaip aksomas **taksas** ilgu, melancholingu veidu ir ausimis lig žemės. (ŠRR II, p. 405)

Šios citatos ritmas sukuriamas skirtingų veiksmažodžio laikų ir dalyvių formų bei daiktavardžių pasikartojimu. Sakinio branduolys – veiksnys ir tarinys – kartojasi kiekviename sakinyje. Jis yra svarbiausias ritmą kuriantis vienetas. Bendrinėje lietuvių kalboje veiksnys eina prieš tarinį, tačiau, kaip matyti, šioje teksto atkarpoje yra atvirkštinė tvarka. Paprastai lietuvių kalboje tai būdinga pasakojimo pradžioje, kai sakinyje nenorima atskirti žinomos informacijos nuo naujos. Nors sakinyje veiksnys yra greta tarinio, atlieka priešingą funkciją. Iš paryškintų žodžių matyti veiksnio ir tarinio pobūdis ir vieta sakinyje. Būtent dėl atvirkštinės veiksnio ir tarinio vietos sakiniuose jaučiama didesnė emocija. Daukantas buvo pirmasis, kuris prozos tekste įtvirtino tokią sintaksinę struktūrą pasakotojo jausmams išreikšti.

Svarbu atkreipti dėmesį į kartojamus daiktavardžius: „sodno“, „sodne“, „sodne“, „Irka“, „Irkai“, „Irkai“, „Irka“, „saulė“, „saulutei“, „saulute“, „Saulutė“, „saulei“, „namo“, „namelio“, „namuose“, „Mamytė“, „mamytės“, „Džimu“, „Džim“, „kojytes“, „kojomis“. Šie pasikartojimai skaitytojui užsifiksuoja, ir toliau apsakyme jie siesis su kitomis teksto struktūromis, pirmiausia su turiniu, aktyvuos svarbiausias jo prasmes. Rašytojos stiliaus inversijos, sukuriančios teksto ritmiką, pavartojamos ten, kur jai atrodo svarbiausia.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Šatrijos Raganos patriotinis nusi-teikimas veikti Lietuvos ir jos žmonių labui, domėjimasis istorija, muzikinė klausa sudarė rezonansinę aplinką Daukanto tekstų stiliaus recepcijai. Pirmuosiuose lietuvių kalba rašytuose kūrinuose Daukanto įtaka matoma sakinio ritmikoje. Istoriko teksto perteklinė raiška dėl menko lietuvių kalbos mokėjimo Šatrijos Raganai kėlė supratimo problemų, bet ji užčiuopė Daukanto stiliaus esmę: veikti skaitytojo jausmus teksto ritmu. Kaip ir Daukantas, Šatrijos Ragana, kai kūrinio idėja ir fabula atliepė jos nuotaiką, bet stigo žodžių, pasitelkė fonetikos, skirtingų veiksmažodžio laikų, dalyvių formų ir daiktavardžių pakartojimus, atvirkštinę veiksnio ir tarinio vietą sakinyje ir sukūrė sakinio ritmą, sujungiantį fragmentuotą tekstą į meninę visumą.

Turinio lygmens daukantizmai Šatrijos Raganos tekstuose. Kaip jau buvo užsiminta, Šatrijos Ragana sukuria ritmą ir kūrinio turinio pasikartojimais. Daukantas, siekdamas paveikti savo adresatą, pagrindines idėjas tekstuose kartuoja. Kita vertus, pasikartojimai yra nulemti autoriaus siekio tekstą artinti prie gyvosios kalbos, kurioje pagrindinė informacija yra perteikiama jos kartojimu. Taip Daukantas sukuria ir turinio lygmens ritmiką, kurią skaitytojas pirmiausia išsimeina. Daukanto istorijų turinys yra sudėtingas kaip ir kalbinės raiškos lygmuo, glaudžiai susijęs su autoriaus erudicija, ne iš karto atsiveriantis mažiau pasirengusiam skaitytojui. Tad Daukanto tekstų informacija išsimeinama ne tik dėl lingvistinės teksto struktūros, bet ir dėl turinio pasikartojimų. Antai Saulius Žukas pabrėžė Daukanto tekstams būdingą demokratiškumą ir pavergimo temos leitmotyvą, vis pabrėžiant baudžiavos blogybes, miškų išskirtimą⁵³. Saulius Pivoras suskaičiavo, kad žodis „laisvė“ *Istorijoje žemaitiškoje* pasikartoja 222 kartus, o *Būde* – 32⁵⁴. Daukantas kuria lietuvių kaip „girių civilizacijos“ tautos istoriją. Giria (dar vadinama miškas, medė, šilas, lieknas, tankumynas, liepynas, pušynai, eglynai, beržynai, ažuolynai, žarynai...) kaip senovės lietuvių gyvenamoji vieta *Būde* yra vienas svarbiausių leitmotyvų. Giria yra pastogė, gynėja nuo priešų, maisto, aprangos ir kitų buities reikmenų, turto („lobio“) tiekėja; ji – dvasinių poreikių teikėja, nes joje – maldos namai, dievų buveinė, amžinosios ugnies saugykla, čia vyksta religinės apeigos, aukojama dievams; ji estetinio pasigėrėjimo objektas, čia patiriama gyvenimo ir mirties, laisvės ir nelaisvės jungties paslaptis. Svarbiausioji ir lemiamą pagonių ir krikščionių kova vyksta girioje, ir ne tik žmonių pasakojimai, bet ir kraštovaizdis (herojų kapai, piliakalniai, „pražilė“ ažuolai, jūra, upės...) tampa istorijos liudytojais, perduodančiais ją ateinančioms kartoms.

Šatrijos Ragana iš Daukanto turinio lygmens pirmiausia perima vyraujančias, pasikartojančias temas, motyvus, vaizdinius, gamtos figūras, dominuojančias idėjas. 1898 m. *Vienybėje lietuvininkų* išspausdintame Šatrijos Raganos apsakyme „Idilija“ gausu ne tik Daukantui būdingos leksikos, bet ir turinio lygmens elementų. Apsakyme pasakojama, kaip „mergaitė ir vaikas“ vaikščiodami miške kalbasi, planuoja savo ateitį. Miško aprašymas lakoniškesnis negu Daukanto, jo citatų nėra, bet vaizdinys – daukantiškas, pavyzdžiui: „O miške tikrai puiku buvo: **aukštos, storos pušys** stovėjo kaip

⁵³ Saulius Žukas, *op. cit.*, p. 119–126.

⁵⁴ Saulius Pivoras, „Politinės mąstysenos tradicijos Simono Daukanto istoriografijoje: respublikonizmas ir verslumas“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2018, Nr. 70, p. 90.

milžinai; aplinkui jas, žemiau – būrys pušelių – **kaip vaikai, prisiglaudę prie tėvų**, o dar žemiau – žali, raudoni, pilki kiminai“ (ŠRR II, p. 57) ← „**glėbinės puszys auga, į padanges ramstydamos**“ (B, p. I); „[...] žemę krėsdami **augantiems ant sawęs sunams ir dukterims** keliais glėbiais jau neapkabinamoms“ (B, p. 11). Daukantas pirmasis sukuria frazę „milžinų kapai“, pateikia ir milžino etimologiją: „nesgi žodis milžinas arba meldžionis paeina nū melsti“ (B, p. 94). Apsakyme mergina aptaria savo planus, kaip istoriko pabrėžta, kaime, o ne mieste, nes „miestas su sodžium negali susilyginti“. Pamažu eidami jiedu dainuoja ir nueina prie pušies. Šatrijos Ragona pirmą kartą į apsakymą įterpia istoriją. Vadinas, ji jau pajuto istorinio pasakojimo vertę, suprato, kad žmonės labai mėgsta klausytis istorijų, kad jos gali pajvairinti siužetą. Daugiau negu puslapį užima „Martyno pušies“ istorija; apibūdinama ji pati – „aukšta, stora“, prie jos „prikalta maža koplytėlė“, apkarstyta įvairiausiais daiktais-dovanomis. Mergina sužavėta pamatyto vaizdo sušunka iš *Būdo* paimta citata: „**Kas aprašys** visus papuošalus, kuriais buvo apkabinėta stebuklingoji pušis!“ (ŠRR II, p. 58). Šis Daukanto retorinio klausimo fragmentas du kartus pakartojamas apsakyme „Jau vakaruose užgeso saulėlydžiai“ (1899): „**Kas aprašys** tave, šiltas giedras vasaros vakare?“ , „**Kas aprašys** tave, vasaros vakare?!“ (ŠRR II, p. 76).

Apsakyme „Idilija“, o ir kituose Šatrijos Raganos kūrinuose, jausminis santykis su gimtąja vieta išreiškiamas ne tik gamtos aprašymu, bet ir veikėjų apranga, plaukų sutvarkymu. Minėtinios aprangos detalės sutampa su Daukanto, pavyzdžiui:

<i>Būdas</i> (1892)	„Idilija“ (1898)
<p>jūdi ar margi sijonai visas pūszė (B, p. 33); mergatė, baltai apdaryta (B, p. 111); baltais marszkiniais (B, p. 116); baltus drabužius (B, p. 73); marszkinių iszeiginių, kaip sakiau, placzias rankoves (B, p. 53); plaukai, tamsus už ausų sukasti, kurių kasos į užpakalį nudribusios, vėju sklaidomos it arklių karcziai, plaikstėsi (B, p. 28); su įpintais kaspinais palaidos užpakalyje svyravo (B, p. 33); norėdami su Žemaičiais prekoti gintaru, kuris senowėje į auksą lyginamas buvo (B, p. 84)</p>	<p>bet dar gražiau išrodė mergaitė, apsidariusi senoviškais lietuvaits drabužiais. Buvo ji apsilvilkusi raudoną sijoną, baltus, kaip sniegas, marškinėlius plačiomis rankovėmis, juodą kikliką ir baltą prijuostėlę... Tancius juodus plaukus į dvi kasi supynusi ir surišus jas raudonais kaspinais; kaklas net linko nuo daugumo karolių ir gintarų. (ŠRR II, p. 56)</p>

<p>Didūmenė viso pertekusi neb'norėjo vargus beketėti; kas piktesniai ilgaiū slinkaudama iszlepo valgyje, gėryje ir apdare; [...] Kas kokį szaldrą kame pamatė, tas jam tūjau apdaru pavėdauti norėjo, ir taip rankoves savo koboto parskėlė ant peczių nusvarstė, galvą sav nuskuto it beprociai, kelnes it duplems antsimovė, dažytais batais apsiavė it tarsi kėtėdami isz trobos neiszeiti, o idant prikimszta jų skilvis visokiais skaniniais neperplysztu, minkszta szilkų jūstele pajūsė (<i>B</i>, p. 188); vasarą kailinius dėvėjo (<i>B</i>, p. 1); namų apdaro (<i>B</i>, p. 152); Dūna jūda ir prasta minta (<i>B</i>, p. 61)</p>	<p>Žinoma, šilkų dėvėti negalėsiu, bet dėl to nė kiek nenuliūsiu. Ar žinai, brolyti, kad aš ir turėčiau iš ko, niekadose šilkų nė aukso nedėvėčiau. Kaip aš galėčiau apsilvilti šilkais, žinodama, kad daugybė žmonių aplink mane kuone pliki vaikščioja !.. Ir dabar, nors tokius jau suvis nebrangius apdarus teturiu, ateina kartais noras atiduoti viską varguoliams, viską. (<i>ŠRR II</i>, p. 61) O kad kiekvieną vietoj šilkų pirktų sau vilnių rūbą, o atlikusius pinigų duotų tiems vaikams, retai tesutiktumei tokių nuskurdėlių. (<i>ŠRR II</i>, p. 61) Bet mes, sesele, neapleisime savo Lietuvos, ką? Dėvėsime naminius rūbus, valgysime duoną, jei neturėsime ragaišio, o tėvynės savo dėl to nepaliksime! (<i>ŠRR II</i>, p. 62)</p>
---	--

Matyti, kad vestimentarinė izotopija Šatrijos Raganos tekste, kaip ir Daukanto, yra svarbi savojo ir svetimojo pasaulio nustatymui. Lietuvių aprangos norma Daukanto aprašyta dairantis į Donelaičio *Metus*. Tad Dalios Satkauskytės išvalgos⁵⁵ apie Prūsų Lietuvos autorių tinka ir Daukanto tekstui. Daukanto aprašyta senovės lietuvių apranga yra labiausiai lietuviams tinkama, nes pačių pagaminta, iš vietinės medžiagos, deranti su vieta: „kursai abdaras didei jas gaszyjo, dirvose, pievose, triusėdamos it gulgės svyravo“ (*B*, p. 33).

1898 m. po tėvo mirties Šatrijos Ragana pradėjo ieškoti tarnybos. Mokydama vaikus rašytoja suprato, kokią didelę galią turi auklėtojas. Sakelių šeimoje (Pavandenė, 1901–1905), kaip ir ankstesnėje tarnyboje Mūruose (1900–1901), turėdama progos diskutuoti lietuvių ir lenkų klausimu dažniau argumentų ieškojo Lietuvos istorijoje⁵⁶. Supratusi, kad lengviau nuo tradicijos atitraukti jaunuosius negu vyresnius, ji auklėtiniams ėmė pasakoti Lietuvos istoriją. Pamačiusi, kad ugdytiniai noriai klausosi istorinių pasakojimų, jiems perteikti mokėsi reikalingų žodžių. Skaitydama Maironio ir kitų (ypač publikuojamų periodiniuose leidiniuose), Daukantu sekant,

⁵⁵ Dalia Satkauskytė, *Subjektivumo profiliai lietuvių literatūroje*, (ser. *Ars critica*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 50.

⁵⁶ Plg.: „Argi galiu pasakyti, ranką prie širdies pridėjus, kad esu lenkė, aš, kurios tėvai ir bočiai Lietuvoje gimę, gyvenę ir mirę, kuri taip myliu Lietuvos žmones, Lietuvos dainas, kalbą, girias ir laukus?“ (*ŠRR I*, p. 31).

parašytą Lietuvos istoriją, mokėsi istoriografinio teksto raiškos. Rašytoja, pažinusi jaunąją auditoriją suprato, kad daugiau jaunuomenės gali pasiekti knyga. Kaip jau buvo minėta, pirmiausia Šatrijos Ragana atskiras istorines detales pradėjo įtraukti į apsakymus, po to sukūrė ir išspausdino 17 istorinio žanro pasakojimų.

Chronologiškai tiriant Šatrijos Raganos kūrinius matyti, kaip su kiekvienu nauju kūriniu daugėja Daukanto intertekstų. Daukanto recepcijos apogėjus – 1900–1907 m., kai Šatrijos Ragana domėjosi istorija kaip tinkamiausia tautiškumo akumuliacijos ir sklaidos priemone. Remdamasi Daukantu ji toliau plėtė savąjį žodyną, persiėmė naujais žodžių junginiais, citavo sakinių fragmentus, pati bandė pasidaryti norimas žodžių formas, junginius. 1900 m. pradėtoje rašyti⁵⁷ apysakoje *Viktutė* aptinkame ne tik daukantiškosios leksikos, bet ir Daukanto koncepcijų. Viktutės lūpomis rašytoja samprotauja apie Lietuvos istorijos pažinimo naudą, apie svarbiausias lietuvių bendruomenės vertybes (laisvė, gimtoji kalba, sava kultūra). Atsižvelgdama į gyvenamojo laikotarpio aktualijas ji kalba apie „laisvę savo tikybai ir tautai“ (*ŠRR I*, p. 109).

Viktutėje personažų dialoguose dažnai svarstomas bajorų, inteligentų pasiaukojimas „mažesniems broliams“ ir darbas savajame krašte, Lietuvos istorijos studijų, meilės gimtajai kalbai klausimai, pavyzdžiui:

Lietuviai taip labai skirias nuo lenkų, taip kitonišką turi būdą, – mokyk juos dabar, kad Lenkija – jų tėvynė, lenkiška kalba turi būti jiems visų brangiausia!.. Tai reiškia – mokyk, kas savo prigimtą, lietuviškąją, pamestų, kad savo senovės dainas pakeistų į lenkiškas... Dieve! ar tai ne judošystė būtų, ar ne didžiausia niekšystė?! O prie tokių konsekvencijų reikia prieiti logiškai, nes negalima būti kartu lenku ir lietuviu... (*ŠRR I*, p. 31)

O Daukantas rašo:

Kaip vyriszkiejie taip ir moteriszkosios niekad os savo namų nenutauto, sveczios dabos, apdaro, drabužio ir kalbos neapkentė, todėl senovėje kaip ir sziądien daugioje vietoje paczios namieje pridievinį (kasdieninį) ir iszeiginį drabužį sav tiekė; nesgi sveczios žemės drobę sav pirkti, už Gudo, Lenko ar Vokieczio tekėti už visų didžiausią sav gėdą turėjo. (*B*, p. 39)

Lietuviai mylėjo savo kraštą, ir Daukantas rašo, kad niekas negalėjo jų pavilioti svetur apsigyventi, pavyzdžiui:

⁵⁷ Regina Žėkaitė, *op. cit.*, p. 82.

Tėvainę bei gimtuvę savo didžiai mylėjo ir niekūmet jos nenutauto; užklydusių Lietuvių ir Žemaičių svetimūse krasztūse negalėjo tenai privilti nei svetimos linksmybės, nei grožybės, nei augsinti rūmai, nei turtai, nei szaržos, nei urėdai; kaipogi visos tos godos rodėsi niekais Lietuviui savo namus atminus; kaipogi patarlėje yra sakoma: „namai namaicziai, noris smilgaicziai“; darin vis palikinęs isz tolimų tolimesnių krasztų džiaugdamosi namon skubėjo. (LI I, p. 53)

Šatrijos Ragana ne kartą pateikia Viktutės ir kitų personažų diskusiją dėl lietuvių ir lenkų kalbos (ne)vartojimo tarp bajorijos (plg. ŠRR I, p. 92). Čia ne kartą nuskamba pastebėjimai apie lietuvių kalbos gražumą, skambumą, turtingumą. Vienoje vietoje rašytoja kalbos turtingumui parodyti, kaip ir Daukantas, pateikia beveik tuos pačius pavyzdžius: „mazgoti, skalbti, plauti, valyti, prausti...“ (ŠRR I, p. 91) ← „Nesgi turėjo viežlybai elgtiesi ir gyventi, jei iki sziai dienai tebėra jų kalboje drabužių gerbant, minavojami žodžiai: žluginti, **skalbti**, velėti, trinkti, **prausti**, **plauti**, **mazgoti**, balinti, skalurti (skaloti), pludurti, szveisti, baltinti ir anuoti“ (B, p. 36).

Galima atpažinti Daukanto laisvės turinio eksplikaciją: „Labai mėgstu ūkį. Niekur kitur negali žmogus būti taip arti gamtos ir liaudies, niekur negali būti laisvesnis. Ūkininkui nereikia lenkti galvos ir drebėti prieš visokius savo principalus; ant savo žemės sklypelio jis ponas“ (ŠRR I, p. 94).

Šiame kūrinyje vartojami Daukanto junginiai „bočių prabočių“ (ŠRR I, p. 54), „mokytu vyru“ (ŠRR I, p. 102), randame daukantiškų antrinių predikatyvų su dalyviu ir pusdalyviu konstrukcijų: „verkdama pasakiau“, „šypsodamasis žiūrėjo“ (ŠRR I, p. 67), „Bevalgydami pranašavomės“, „nubėgę uždegėme“ (ŠRR I, p. 77), „atsisveikindama tariau“, „atsisveikinęs skubiai išvažiavo“ (ŠRR I, p. 93), „juokdamasis tarė“ (ŠRR I, p. 97).

1902 m. Šatrijos Ragana pradėjo rašyti apysaką *Vincas Stonis* (išspausdinta 1906 m.), kurioje įterpti iš Daukanto paimti istoriniai pasakojimai ir kitos jo veikalų turinio detalės, idėjos, vaizdai. Štai apysakos pradžioje aprašoma Stonių troba, kur atsekama *Būdo* įtaka. Toliau į pasakojimą įterpiama istorijos fragmentų, paimtų iš *Lietuvos istorijos*: Gedimino medžioklė, sapnas ir išaiškinimas, ką sapnas gali reikšti (LI II, p. 27–30). Rašytoja pamini ir Vaidevutį su Bruteniu, kiek pakeisdama vardus: „Gyveno tada Lietuvoje du garsingu vyru, du broliu – Vidėvūtas ir Birutėnas. Vidėvūtas buvo Lietuvos karalius, Birutėnas v. riausias kunigas, vadinamasis Krivaitis“ (ŠRR II, p. 36).

Dar daugiau Daukanto intertekstų yra Šatrijos Raganos istorijos pasakojimuose, kurie sulaukė didelio populiarumo. 1905 m. spalio pabaigoje

išleisti *Lietuvos senovės septyni paveikslai* per keturis mėnesius buvo išparduoti (3500 egz.), ir tai leido rašytojai daryti išvadą, kad „žmonėms patinka“ (L, p. 198), ir juos tęsti – parengti knygas *Istorijos pasakos* (1907) ir abi kartu atskira knyga – *Lietuvos senovės istorijos pasakos* (1920).

LSSP pasakojimas „Senovės lietuviai“ (p. 9–13) yra tarsi Daukanto lietuvių charakteristikos santrauka: lietuviai buvo narsūs ir drąsūs, ir vienas nebijodavo stoti į kovą su dešimtimi priešų, nes labiau norėjo patys žūti negu būti nugalėti ir pavergti; priešų lietuviams netrūko, pats baisiausias priešas buvo Vakaruose – „kryžėiviais“ vadinamas; jie kariavo su lietuviais ne todėl, kad apkrikštytų, bet kad jų žemes užimtų:

Apsigyveno jie arti Lietuvos, būk dėlto, idant apverstų stabameldžius lietuvius katalikais. Keistas tai buvo vertimas! Nemokė jie lietuvių katalikų tikėjimo, nepasakojo jiems apie tikrąjį Dievą, bet įpuldami be paliovos su kareiviais, novyjo ir plėšė pilis, žudė žmones, degino viską ir grobstė ką atradę. Nerūpėjo jiems visiškai lietuvių krikščtyjimas, tik tas, kokiuo būdu didesnis lobs išplėsti ir Lietuvą pavergti. Buvo jie tikri Judošiai, nes visam pasauliui skelbė, būk jie nori lietuvius išmokyti tikrosios tikybos, būk jie pasišventę esą dėl jų laimės, būk lietuviai taip esą nedori ir užkietėję savo klaidingame tikėjime, jog nieko su jais padaryti negalima; o ištikrųjų tai norėjo apkrikštyti lietuvius vien dėlto, kad jie taptų kryžėivių vergais. (LSSP, p. 9)

Toliau Šatrijos Ragana iš *Lietuvos istorijos* šeštos dalies perteikia lietuvių gyvenseną: vyrų („Žiemos laiku, vakarais, susirinkdavo visi į būrį, kiekvienas su savo darbu: vyrai virves suko, tinklus mezgė, nagines siuvo“, LSSP, p. 11) ir moterų („Moters buvo labai darbščios. Išėjus vyrams į karą, palikdavo namie tik tai jos, seniai ir vaikai. Tada moters turėdavo visu kuo pačios rūpinties: arė laukus, sėjo ir piovė; kartais jodavo medžioti, norėdamos mėsos namon parsinešti. Verpė, audė ir siuvo apdarus visai šeimynai“, LSSP, p. 11) bei vaikų („Net maži berniukai jodavo kartu su tėvais medžioti ir per kiauras dienas grumdavosi tankiose giriose su lokiais, stumbrais ir briedžiais, iš mažų dienų pratindamies prie vargo ir kovos, kad paskum galėtų savo tėvynės neprietelius mušti“, LSSP, p. 10–11) darbus, valgi, aprangą („užmuštų žvėrų mėsą valgė, iš kailių siuvosi kailinius ir apidangas, iš stumbrų ragų dirbo taures alui ir midui gerti“, LSSP, p. 10). Rašytojai rūpi populiariai, aiškiai papasakoti, todėl ji vengia daugiažodiškumo, manieringos kalbos, jai žodis yra tik priemonė mintims reikšti, o ne pats sau tikslas kaip Daukantui.

LSSP Šatrijos Ragana perima Daukanto laisvo žmogaus traktuotę ir beveik istoriko žodžiais ištaria:

Mūsų bočiai labai **mylėjo liuositybę**; kiekvienas **velyjo liuosas** nors miške tarp žvėrų, **po lapais gyventi, nekaip aukso namuose vergauti**.

Jų nuomone vergauti buvo ne žmogaus, bet velnio darbas ir dažnai sakydavo: Velnias tau tevergauja, ne žmogus. (*LSSP*, p. 10)

Daukanto *LI I* rašoma:

Karėj neprietelių neskaitą viens ant deszimties metų, **velydamosi** pats galą gauti, **nėg** kaip nuveiktu tapti. **Liūsybę** ir dorybę neiszpasakytai **mylėjo** ir už visūdidžiausią savo tautos lėtą turėjo, o atkaliai alvienas nedorybės ir vergybės baisiai neapvežėjo; kaipogi kiekvienas **velyjos liūsas** labiaus tyrūse **po lapine** ar tarp žvėrių giriose **gyventi, nėg kaip aukso namuose** kosodamosi **vergauti**, ką sziądien dar patarlė minavojama rodo: „et, sako, liūsas begyvena sav lab ir po kene [kere]“. **Pagal jų nūmonę vergauti, buvo ne žmogaus, bet paczio velnio darbas; todėl tebyra sakoma: „velnias tav tevergauja, ne žmogus“.** (*LI I*, p. 52)

Daukantas Lietuvos istoriją, jos valdovus, karžygius aprašo ne žvelgdamas iš apačios kaip nusižeminęs pavaldinys, bet kaip laisvas pilietis (atpažįstama jo bajoriškoji laikysena!). Rašydamas apie bet kurio luomo ar skirtingos užimamos padėties asmenį jis neretai pasitelkia žodžius „žmogus“, „ūkininkas“ (piliētis), rečiau vartodamas žodžius „bajoras“, „diduomenė“, „kunigaikštis“, „gaspadorius“. Čia galima išvelgti Johanno Gottfriedo Herderio kultūros istorijos koncepcijos įtaką, kurioje pagrindinis istorijos subjektas yra žmogus, o aukščiausias istorijos tikslas – žmoniškumas (*Menschenheit*).

Šatrijos Ragana Daukanto tekstuose dažnai sutikdama žodį „ūkis“, atrodo, daugiareikšmišką jo vartojimą pajuto. *LSSP* ji rašo: „Kaip turtingas ponas, turįs daug dvarų, negali pats visuose ūkio vesti, bet kiekviename dvare pastatęs užveizdą, prižiūri tik juos – taip ir Didysis Lietuvos kunigaikštis turėjo pagalbininkus, kurie jam padėdavo valdyti“ (p. 12). Pastebėtina, kad Daukanto istorijose užfiksuotas lietuvių gyvenimas ne kaime, o vienkiesiuose, kartotas Šatrijos Raganos ir kitų tautinio išsivadavimo laikotarpio tekstuose, susikūrus savarankiškai Lietuvos valstybei, įsikūnijo ir buvo suprantamas kaip modernaus ūkininkavimo pavyzdys.

Šatrijos Ragana iš Daukanto perėmė senovės lietuvių gyvenimo po mirties sampratą: „Senovės lietuviai tikėjo, kad žmogaus vėlė (dūšia) nemiršta; gerųjų žmonių vėlės, užvis tokių, kurie yra numirę kare, gindami nuo priešų tėvynę, eina į dangų, pas Pramžių ir Perkūną“ (*LSSP*, p. 8). Rašydama apie senovės lietuvių laidotuves ji labiau dairosi į Maironio istoriją, bet iš Daukanto perima motyvą apie žmonas, kurios, jei labai vyrą mylėjo, kartu deginosi:

Senovės lietuviai tikėjo, kad žmogaus vėlė (dūšia) nemiršta; gerųjų žmonių vėlės, užvis tokių, kurie yra numirę kare, gindami nuo priešų tėvynę, eina į dangų, pas Pramžių ir Perkūną. Dangus, anot jų, esąs ant aukšto aukšto kalno, į kurį vėlė turi užlipti. Dėlto tai lietuviai senatvėje nesipiaustė nagų, kad ilgais nagais įsikibę lengviau užliptų į tą dangaus kalną. Blogųjų žmonių vėlės ėjusios į pragarą, kuris būdavęs po žemėmis ir kur viešpataudavęs piktasis Pokilius. Numirus žmogui, sukraudavo aukštą laužą ir degindavo ant jo lavoną kartu su daiktais, kuriuos jis mėgo. Degino ir šunis, su kuriais medžiojo, žirgą, ant kurio novyjo priešus karuose, o kartais net ir mylimiausius jo tarnus. Darė taip tikėdami, jog visi tie sudegintieji daiktai eisią kartu su nabaštininko vėle į kitą pasaulį ir jis tenai naudosiąs iš jų, kaip čia ant žemės naudojosi. Pelenus supylę į tam tikrą indą, užkasdavo.

Atsitikdavo, jog vyrui numirus, jo mylinti žmona liepdavo save sudeginti, kad nepersiskirdama gyventų su savo mieliausiuoju pas Perkūną. (*LSSP*, p. 8)

Paminima ir pasakojamosios istorijos tradicija: „Vyrų pasakodavo apie karus; vaikai klausė išiziojė, nuo-pat mažens mokydamiė mylėti“ (*LSSP*, p. 10), kuri vėl tapo svarbi ugdant jaunąją būsimo Lietuvos kartą. Rašytojai svarbūs Daukanto bičių aprašymai, kuriuos ji savaip perteikia, prikuria, bet išlaiko istoriko įžodintą bičių ir žmonių bendruomeninio gyvenimo paralelės motyvą. Nurodo ir senovės lietuvių griežtus įstatymus, bausmes už vagystę (*LSSP*, p. 12), išlaiko Daukanto lietuvių svetingumo motyvą („Lietuviai labai mylėjo svečius; priimdavo juos širdingai ir vaišindavo, kuo tik galėjo“, *LSSP*, p. 12). Iš Daukanto Šatrijos Ragana perėmė beveik visuose jo darbuose kartotą maksimą „Meilė artymui ne žodžiu, bet darbu rodė“ (*LI I*, p. 53) ją rašydama beveik taip pat: „Artymo meilė ne žodžiu bet darbu rodė“ (*LSSP*, p. 12). Senovės lietuvių aprašymas baigiamas emociu apibendrinimu:

Tokie tai buvo aną laiką mūsų prabočiai. Per ištisą savo gyvenimą iš mažų dienų ligi mirdami trūsavo, karavo be atilsio, veikė kryžėivius, lenkus ir rusus, o vis dėlto, kad Lietuva būtų liuosa, plati ir tvirta, kad jų vaikai svetimiems nevergautų. Jų gyvenimas buvo viena auka, pašvensta tėvynėi.

Galima pasakyti, jog nėra Lietuvoje akmens, kursai nebūtų sušlakstytas lietuvių krauju, nėra kalno, kurs nebūtų atmušęs dejavimų mūsų bočių, mirštančių už savo mylimąją motiną – Lietuvą. (*LSSP*, p. 13)

XX a. pradžioje lietuviams stengiantis apgyvendinti Vilnių ir sulietuvinti, aktualus tapo miesto įkūrimo pasakojimas. Šatrijos Ragana miesto įkūrimui paskyrė atskirą pasakojimą „Apie Vilniaus įkurimą“ (*LSSP*, p. 25–28) ir sukūrė įtaigų tekstą. Pirmiausia buvo pateikta Gedimino charakteristika:

Seniai, labai seniai, kada lietuviai tebeturėjo karalius ar kunigaikščius, Lietuvos kunigaikščiu buvo Gediminas. Jis buvo labai narsus, turėjo daug kareivių, daug visokių turtų. Kas tik puolė ant mūsų tėvynės, norėdamas pasigauti sau žemės gabalą, ar tai vokiečiai, ar rusas, ar lenkas – tą Gediminas tuojau nuveikdavo neleidamas plėšti Lietuvos. Už tai visi priešai bijojo jo išto. (*LSSP*, p. 25)

Rašydama lietuvių jaunuomenei Šatrijos Ragana praeities tikrovės neidealizuoja, stengiasi ją perteikti konkrečiau, paprasčiau. Ji, pirmiausia, išsikelia šviečiamuosius, didaktinius ateities perspektyvos modelio kūrimo tikslus, todėl Daukanto tekstą perkuria, kitaip papasakoja. Pavyzdžiui, aprašydama Gedimino medžioklę ir nakvynę miške ji sukuria realistiškesnį kasdienybės vaizdą: „[...] atėjus vakarui, visi medžiotojai pavargę, išalkę susirinko į būrį ant kalnelio. Tarnai suvilko visus užmuštus žvėris. [...] Tuo tarpu tarnai sukūrė ugnį, pastatė palapinę ir paruošė vakarienę. Pavalgę ir pagėrę, kunigaikštis su ponais panorėjo miego“ (*LSSP*, p. 26). Daukantas (*LI II*, p. 53) ir Maironis (*A*, p. 60) nemini tarnų ir jų darbų. Reikia atkreipti dėmesį, kad Šatrijos Ragana mažiau negu Maironis persiima Daukanto leksika, žodžių junginiais. Tarsi nenorėdama savo skaitytojo apgauti ji daukantizmus skolinasi minimaliai, tik tai, kas organiškai dera su jos to meto lietuvių kalbos mokėjimo lygiu.

Šatrijos Ragana pavartojo Daukanto mėgtus retorinius klausimus, sušukimus: „Kas gali apsaakyti visas jų nedorybes, visą jų niekšybę?!“ (*LSSP*, p. 9), „Kokios tai reikėjo kantrybės, narsybės ir išminties, kad jiems nepasiduotų“ (*LSSP*, p. 10), „Mylėkite tėvynę, ginkite ją nuo priešų, gyvenkite vienybėje!“ (*LSSP*, p. 15).

Šatrijos Raganos istorijos studijos, Daukanto veikalų skaitymas padėjo geriau pajusti jos pačios protėvių praeitį ir žadino ateities vaizdinius. Kaip bajorų luomo palikuonė ji nuo pat jaunystės jautėsi atsakinga, įsipareigojusi kraštui, jo žmonėms. Daukanto beveik 100 metų senumo, pasakos universalumo pasiekę tekstai Šatrijos Raganai pasirodė aktualūs. Jos pastebėta istorijos kartotė tapo išizeminimo atspirtimi. Jai buvo artima Daukanto išplėtotą meilę tėvynei, kraštui, jo gamtai ir žmonėms, kultūrai, didingai istorijai. Tačiau laikui bėgant jaunystės romantinį nusiteikimą vėsino realybė. Lietuvių inteligentų partinės rietenos, iškilusiųjų menka vidinė kultūra, egoizmas ir savanaudiškumas, jai – kaip nueinančios epochos luomo atstovei – kėlė prieštarigus jausmus. Rašytojai vis sunkiau buvo patikėti, kad valstietiškoji inteligentija gali sukurti Daukanto utopijoje pavaizduotą, jos palaikytą lietuvių vienybės viziją. 1907 m. apsakyme „Dėl tėvynės“ ji rašė:

Bet kur tu litvomanams įtiksi! Ne tik neparodė jokio dėkingumo už lietuviškus parašus, bet naktį visas lenteles nuplėšė ir sulaužė. Paliko tiktai su Mickevičiaus vardu – suteikė jam tos garbės – o Oginskio, Tiškevičiaus gatvę ir visas kitas sunaikino. Net Senkevičiaus, ponai! Nė to garsingojo vyro nepripažįsta ši aukšta civilizuota tauta!

– Turbūt norėjo, kad grafas duotų vardus jų garsios literatūros žvaigždžių; kokių nors Maironių, Pelėdų, Žvirblių [...]. (ŠRR II, p. 237)

Nors Šatrijos Ragana pasipiktinimą dėl litvomanų barbariško poelgio idėjo į bajoro lūpas, ironija yra nujaučiama. 1921 m. rašytame straipsnyje „Kur einame?“ ji atvirai pasakė, kad „yra dar vienas priešas, apie kurį niekas nieko nesako, o kurs – jei pas mus ateitų būtų, man rodos, baisesniamums ir už lenkus, ir už visokios rūšies rusus, ir už egoistinę Antantos politiką. Tas priešas tai – Chamas“ (ŠRR III, p. 78). Ji net paaiškina, kad „kas manęs neįtartų esant nedemokrate, skubu pareikšti, kad žodį Chamas vartoji ne lenkų bei bajorų prasme, bet ta, kurios kilmė yra Šventajame Rašte. Nojaus sūnus, išjuokęs savo tėvą – štai amžinasis Chamo prototipas“ (ŠRR III, p. 78). Rašytoja kalba apie Chamą, kuriam nerūpi tradicija, autoritetai, jam geros visos priemonės tikslui pasiekti. Chamas naikina giliausias tautos šaknis, „išorinis priešas, kad ir pavergęs tautą kokiam laikui, nesunaikins jos, jei ji savo galią semia iš Amžinybės versmių, jei ji gyvena ne dienos obalsiais, bet tuo, kas visuomet, amžinai tiesa ir gražu“ (ŠRR III, p. 79). Šatrijos Ragana laikėsi minties, kad tautos kultūra kuriama pasitelkiant kitų kultūrų geriausius pavyzdžius. Ji perspėjo, kad nėra blogiau, kai asmuo tapatus sau ir tuo net didžiuojasi. Kultūringas yra tas, kuris sugeria tai, ką siūlo „amžinieji šaltiniai“. Svarbu pastebėti, kad Daukanto kuriama lietuvių tapatybė ėmė kitų tautų kūrėjų idėjas. Tiek Daukantas, tiek Šatrijos Ragana diegė dar senovės graikų suformuluotą mintį, kad žmogus žmogumi tampa auklėjimo, kultūros dėka. Daukanto tekste pirmoji kultūra, su kuria žmogus susiduria, yra gamta. Ją stebėdamas („akylumas“), pažindamas, pritaikydamas savo reikmėms žmogus įgyja antrąją kultūrą, t. y. transkultūrą, kuri suteikia laisvę nuo prigimtųjų dalykų, kuriuos žmogus gauna kūno, tėvų, artimosios aplinkos pavidalu. Daukantas kalba ne tiek apie prigimtųjų dalykų įvaldymą, bet apie jų tobulinimą, remiantis kitų tradicijų pasiekimais. Pavyzdžiui, *Būde* skaitome:

Per penkis szimtus metų pirm gimimo Kristaus (užsikėtęs koksai Kalnėnas ar Žemaitis nėra žinoma) po svietaį klajoti norėdams iszminties ir gudrybos pramokti. Toje paczioje gadynėje gyveno Valakų zemėje garsus iszmincius vardu Pitagoras, kursai lig nepradėjęs mokinti, liepė savo mokintiniams trejus metus

tylėti; praėjus tam rakui (laikui), kurs iszturėjo nekalbėjęs, tas galėjo klausyties jo mokslą. Tai Lietuvos ukininkas girdėdamas tokią garbę Pitagoro, nuėjęs pas jį ir pasisakęs jem esąs mulkis (Zomolksis buvęs wardas to Lietuvio) ir norįs iszmintingu tapti. (*B*, p. 73)

Tačiau Daukantas kalba ne apie hibridišką kultūrą ir takiają asmenybę, kurioje atskiromis dalimis matome sugertus įvairių kultūrų elementus, bet apie darnų kultūrinių skolinių perėmimą, atsižvelgiant į konkretaus laiko ir vietos suformuotą žmogų. Todėl Daukanto tekstuose yra išminčiai, geriausiai tautos atstovai, inicijuojantys kultūrinių transferų apytaką. Panašiai ir Šatrijos Ragana nepasidavė lietuvių inteligentų kraštutinumams, nesutiko, kad būtų tyla apeinami lenkiškai rašę autoriai, vertė į lietuvių kalbą vertingas knygas.

Trumpai galima pasakyti, kad Šatrijos Raganos kūryboje chronologiškai Daukanto istorijų turinio elementų nuolat daugėjo, recepcijos apogėjus – 1900–1907 m., kai Šatrijos Ragana domėjosi istorija kaip tautiškumo akumuliacijos ir sklaidos tinkamiausia priemone. Pirmiausia buvo perimti daukantiškieji gamtos, aprangos, būdo, požiūrio į kalbą intertekstai. *LSSP*, nors ir mažos apimties knygelėje, sudėtos visos pagrindinės Daukanto idėjos ir lietuviams sukurtos maksimos: mylėti tėvynę, gerbti protėvius, jų darbus, siekti su tėvynainiais vienybės, laikytis tų pačių tradicijų.

Išvados. Ištyrus Simono Daukanto istorijos poveikį Šatrijos Raganai nustatyta, kad jos kūrinuose aptinkami daukantizmai yra perimti ir iš Maiironio istorijos, ir iš Daukanto *Būdo* (1892) bei *Lietuvos istorijos* (t. 1 – 1893, t. 2 – 1897).

Šatrijos Raganos patriotinis nusiteikimas veikti Lietuvos ir jos žmonių labui ir jos muzikinė klausa sudarė rezonansinę aplinką Daukanto tekstų stiliaus recepcijai. Rašytoja, dar mažai suprasdama Daukanto tekstų prasmę, kalbinę raišką, buvo pagauta jo stiliaus raiškos. Sekdama Daukanto tekstais ji mokėsi ritminio sakinio, intonacijos pagalba sukurti pagrindinę kūrinio nuotaiką, perteikti veikėjų individualumą ir jausmus. Kai kūrinio idėja ir fabula atliepė rašytojos subjektyvią nuotaiką, apsakymuose gausėjo ritmiškų intarpų. Ritmas Šatrijos Raganos kūrinuose yra svarbus teksto struktūravimo ir meninės visumos perteikimo būdas, sutelkiantis skaitytojo dėmesį į pasikartojančius vienetus. Ritmiškai organizuotas tekstas sukuria estetinį efektą, pasikartojimai palengvina informacijos įsiminimą ir supratiimą. Šatrijos Ragana, stokodama žodžių, nevengė jų kartoti, kurdavosi naujadarus, keisdavo įprastas žodžių reikšmes. Ji vartojo Daukantui būdingus

skirtingos raiškos tarinius, antrinio predikatyvo konstrukcijas, keitė veiksnio ir tarinio vietą sakinyje. Abiejų autorių naratyvui yra būdingas ritmo prioritetas prieš pasakojimą, teksto vidinės struktūros perkodavimas intonacijos dėka, sušvelninant semantiniame ir intelektualiniame lygmenyje esančius netolygumus. Daukanto stiliaus magija, su mito ir epo rudimentais, idėjinio ir poetinio pagrindu padėjo Šatrijos Ragana sukurti unikalių ritminės prozos fragmentų, reikšmingų bendrajai kūrinių estetinei vertei.

Chronologiškai tiriant Šatrijos Raganos kūrinius matyti, kaip Daukanto intertekstų su kiekvienu nauju kūriniu daugėja. Iš Daukanto tekstų ji sėmėsi temų, gamtos aprašymų, siužetų, motyvų, įvaizdžių, herojų charakterių, kalbinės raiškos. Daukanto recepcijos apogėjus – 1900–1907 m., kai Šatrijos Ragana domėjosi istorija kaip tautiškuoju akumuliacijos ir sklaidos tinkamiausia priemone. Rašytoja, remdamasi Daukantu, toliau plėtė savąjį žodyną, persiėmė naujais žodžių junginiais, citavo sakinių fragmentus, pati bandė pasidaryti norimas žodžių formas, junginius. Atsižvelgdama į skaitytoją, Šatrijos Ragana savo istorinių pasakojimų stilių priartino prie stenografinio stiliaus, Daukanto tekstą deromantizavo. Nors istoriniai pasakojimai buvo parašyti paprastesne kalba, tačiau pagrindinės Daukanto koncepcijos tapo akumuliuotos.

THE IMPRINT OF SIMONAS DAUKANTAS ON THE WORK OF ŠATRIJOS RAGANA

Summary

The paper presents an analysis of the impact of the historiographic text by Simonas Daukantas (1793–1864) on the creative work of Šatrijos Ragana (real name Marija Pečkauskaitė, 1877–1930). Daukantas is not only the first to write a history of Lithuania in Lithuanian and a recognised moderniser of the standard language and orthography; he was the first among his contemporaries who developed an original style and created memorable examples of rhythmic prose. After Kristijonas Donelaitis (1714–1780), he was the second most influential creator of the paradigm of the Lithuanian national tradition: the national character, nature, morals, and spiritual-creative life. In the late nineteenth–early twentieth century, Daukantas's works were an essential source of the nurturing of the spirit of nationalism and historiographical concepts and analogies; examples of his work were used for the assessment of Lithuanian-Polish relations, and the like. The first researchers into Daukantas's work emphasised his influence on Lithuanian literature.

Šatrijos Ragana, who in her young days spoke Samogitian only a little, took Daukantas's texts into her hands in around 1895 and, as can be guessed from her autobiographically coloured works, read them with the help of priest Kazimieras Bukontas. The first influences of Daukantas in her texts appeared in the works written in 1897. These influences were absorbed from Maironis's history and Daukantas's *Būdas* (1892) and *Lietuvos istorija* (vol. 1 – 1893, vol. 2 – 1897).

The fragments of rhythmic prose in the texts by Šatrijos Ragana are relatable to the peculiarities of Daukantas's style. Although her understanding of the meaning and linguistic expression of his writings was still weak, she was captured by the writer's stylistic expression. Following Daukantas's texts, she was learning to create the primary mood of a literary work and to convey the individuality and feelings of characters through the rhythmic sentence and intonation. In want of words, Šatrijos Ragana used to repeat them in her texts, created new words, and changed the accepted meanings. She used predicates of different expression and secondary predicative constructions, changed the order of the subject and the verb in sentences, which was characteristic of Daukantas. Representative of both writers was the priority of rhythm over the narrative, re-coding of the inner structure of the text by intonation and thus softening unevenness at the semantic and intellectual level. The magic of Daukantas's style with the rudiments of the myth and the epic served Šatrijos Ragana as an ideological and poetical foundation in creating unique fragments of rhythmic prose that were significant for the overall aesthetic value of her works.

From Daukantas, she drew themes for her texts, descriptions of nature, plots, motifs, images, characters of her heroes, and linguistic expression. A chronological analysis of her work reveals that her each new work contained more of Daukantas's intertexts. She updated Daukantas's lexicon, absorbed new word combinations, cited fragments of sentences, and tried to derive desirable word forms and compounds. Taking the reader into account, Šatrijos Ragana brought the style of her historical narrative close to the shorthand style and demoticised Daukantas's text. Although her historical stories are written in a more straightforward language, she preserved expressive rhythmic sentences.